

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۱۴۳۱ھ



پایان نامه جهت اخذ مدرک کارشناسی ارشد رشته حقوق جزا و جرمشناسی

عنوان:

بررسی تاثیرات حقوق شهروندی در سیاست جنایی

تقنینی ایران

استاد راهنما:

دکتر فرید محسنی

استاد مشاور:

دکتر ناصر قاسمی

نگارنده:

محسن رحمانی فرد

تابستان ۸۹

۱۴۵۷۹۳

مجلس اساتاد ارشد حقوق جزا و جرمشناسی

۱۳۸۹/۹/ ۳



فقه قضائیه
دانشکده علوم قضائی و خدمات اداری

«تائیدیه هیات داوران پایان نامه کارشناسی ارشد»

با استمداد از الطاف الهی اعضای هیات داوران پایان نامه آقای محسن رحمانی فرد دانشجوی کارشناسی ارشد رشته حقوق جزا و جرم شناسی با عنوان تأثیرات حقوق شهروندی در سیاست جنایی تقنینی ایران را از نظر شکل و محتوا بررسی نموده و پس از برگزاری جلسه دفاع در تاریخ ۲۸/۶/۸۹ ساعت ۸ صبح آن را با نمره به عدد ۱۹ و به حروف نوزدهم و درجه ۴ ارزیابی نمودند.

ردیف	نام و نام خانوادگی	سمت	امضاء
۱	دکتر فرید محسنی	استاد راهنما	
۲	دکتر ناصر قاسمی	استاد مشاور	
۳	دکتر علیرضا جمشیدی	استاد داور	
۴	علی باقری	نماینده تحصیلات تکمیلی	

تقدیم به:

پدرم ، مادرم

و تمام معلمان مهربانم ...

قدردانی

ضمن حمد و ستایش خداوند متعال، که در سایه لطف و رحمت بی کرانش، به من توفیق نگارش این پایان نامه را داد، بر خود فرض می دانم از مساعدت و راهنمایی های ارزشمند اساتید ارجمند، جناب آقای دکتر فرید محسنی و جناب آقای دکتر ناصر قاسمی تقدیر و تشکر کنم.

چکیده:

حقوق شهروندی حقوقی است که یک فرد به عنوان اینکه او را شهروند محسوب می کنند، دارا شده و می تواند آن را مطالبه کند و انتظار دارد در برابر تعرض دیگران، از حمایت قانونی برخوردار شود. قوانینی که حقوق شهروندی را مورد حمایت قرار داده اند از دیدگاه سیاست جنایی حاوی برخی نکات مثبت و منفی است.

اصولاً سیاست جنایی با ایدئولوژی ها و انتخاب های سیاسی دولت، مکاتب و آموزه های کیفری، جرم شناختی و... مرتبط است و در حقیقت جلوه ای از طرز تفکر سیاسی _ عقیدتی هر دولت و میزان بهایی که به یافته های علمی می دهد، است. به همین جهت در مطالعات سیاست جنایی توجه به مطالب اصولی و بنیادین نظام سیاسی ضروری است. این مهم در نظام جمهوری اسلامی ایران که مبتنی بر اصول و عقاید مذهبی است، دو چندان مورد اهتمام می نماید.

در تحقیق حاضر سعی شده است ضمن کشف و تبیین این سیاست جنایی و برجسته کردن

نکات مثبت و منفی آن، به بررسی تائثر آن از حقوق شهروندی پرداخته شود.

کلید واژه ها: حقوق شهروندی، سیاست جنایی، امنیت، آزادی، حقوق دفاعی

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	مقدمه
۳	۱- ضرورت ، اهداف و انگیزه انتخاب موضوع
۴	۲- سوالات تحقیق
۴	۳- فرضیات تحقیق
۴	۴- قلمرو تحقیق
۵	۵- پیشینه تحقیق
۵	۶- روش تحقیق
۶	۷- نوآوری های تحقیق
۶	۸- ساختار تحقیق

فصل اول : تبیین مفاهیم ، مبانی نظری و پیشینه

۹	مبحث اول: مفاهیم
۹	گفتار اول: حقوق شهروندی
۹	۱- تعریف حقوق
۱۳	۲- تعریف شهروند
۱۵	۳- تعریف حقوق شهروندی
۱۶	گفتار دوم: سیاست جنایی

- ۱- تعریف ۱۶
- ۲- مدل ها ۱۸
- ۲-۱ مدل های دولتی ۱۸
- الف - مدل دولت - جامعه لیبرال ۱۹
- ب- مدل دولت اقتدار گرا ۲۱
- ج- مدل دولت اقتدار گرای فراگیر ۲۲
- ۲-۲ مدل های اجتماعی ۲۲
- الف- مدل جامعه خودگردان ۲۳
- ب- مدل جامعه آزادی مطلق گرا ۲۳
- گفتار سوم : مفاهیم مرتبط ۲۴
- ۱- حقوق بشر ۲۴
- ۱-۱ نسبت تساوی یا تطابق ۲۴
- ۱-۲ نسبت تباین ۲۵
- ۱-۳ عموم و خصوص من وجه ۲۵
- ۱-۴ نسبت عموم و خصوص مطلق ۲۶
- ۲- تابعیت ۲۷
- ۳- حقوق اساسی ۲۸
- مبحث دوم : مبانی نظری ۲۹**
- گفتار اول : در غرب (دیدگاه غیر اسلامی) ۲۹
- ۱- نظریه حقوق طبیعی ۲۹

۲- نظریه اصالت فرد	۳۱
۳- نظریه مبتنی بر عدالت	۳۱
گفتار دوم : در اسلام	۳۳
۱- بعد فردی انسان	۳۳
۱-۱ کرامت ذاتی انسان	۳۳
۱-۲ فطرت	۳۵
۲- بعد اجتماعی انسان	۳۶
۲-۱ اصل خدمتگذاری حکومت اسلامی	۳۶
۲-۲ اصل رضایت عامه	۳۷
مبحث سوم : پیشینه تاریخی	۳۹
گفتار اول: در جهان	۳۹
۱- دوران باستان	۳۹
۲- قرون وسطی	۴۰
۳- دوران مدرن	۴۱
۴- دوران معاصر	۴۱
گفتار دوم : در ایران	۴۲
۱- قبل از انقلاب اسلامی	۴۲
۲- بعد از انقلاب اسلامی	۴۵
فصل دوم : تأثیرات حقوق شهروندی ماهوی در سیاست جنایی تقنینی ایران	۴۶
مبحث اول : امنیت	۴۷

گفتار اول : امنیت عمومی	۵۱
۱- امنیت جان (حق حیات)	۵۱
۲- امنیت مال	۵۳
۳- امنیت حیثیت	۵۶
۴- امنیت شغل	۵۷
گفتار دوم : امنیت شخصی	۵۹
۱- امنیت مسکن	۵۹
۲- امنیت اقامت	۶۰
۳- امنیت اطلاعات و ارتباطات	۶۲
مبحث دوم : آزادی	۶۹
گفتار اول : آزادی های فکری	۷۱
۱- آزادی عقیده	۷۱
۲- آزادی بیان و مطبوعات	۷۴
گفتار دوم : آزادی های گروهی	۸۰
۱- آزادی تشکل و احزاب	۸۱
۲- آزادی اجتماعات و راهپیمایی ها	۸۴
مبحث سوم : برابری	۸۷
گفتار اول : برابری اقلیت ها	۸۹
۱- برابری و اقلیتهای قومی	۸۹
۲- برابری و اقلیت های دینی	۹۰

گفتار دوم: برابری منزلت زن و مرد ۹۴

گفتار سوم: برابری در برابر قانون ۹۷

فصل سوم: تأثیرات حقوق شهروندی شکلی در سیاست جنایی تقنینی ایران ۹۹

مبحث اول: برخورداری از حاکمیت قانون ۱۰۱

گفتار اول: حاکمیت اصل قانونی بودن جرم و مجازات ۱۰۱

گفتار دوم: فرض بی گناهی متهم (اصل برائت) ۱۰۴

گفتار سوم: حق دادخواهی ۱۱۰

گفتار چهارم: مستدل و مستند بودن اقدامات و تصمیمات قضایی ۱۱۳

۱- حق مستدل بودن اقدامات و تصمیمات قضایی ۱۱۴

۲- حق مستند بودن اقدامات و تصمیمات قضایی ۱۱۵

گفتار پنجم: متناسب بودن احکام و قرارها ۱۱۷

۱- متناسب بودن قرارها ۱۱۷

۲- تناسب احکام و مجازاتها با جرم ۱۱۹

مبحث دوم: تضمینات عدالت کیفری ۱۲۲

گفتار اول: منع شکنجه ۱۲۲

گفتار دوم: منع اغفال و پرسش های تلقینی ۱۲۶

گفتار سوم: برخورداری از فوریت های پزشکی، روانشناختی، اجتماعی ۱۲۹

گفتار چهارم: حق متهم به اطلاع یافتن خانواده از وضعیت وی و ملاقات با او ۱۳۱

۱۳۳	مبحث سوم : حقوق دفاعی
۱۳۳	گفتار اول : علنی بودن دادگاه
۱۳۸	گفتار دوم : تفهیم اتهام و اطلاع از دلایل دستگیری
۱۴۱	گفتار سوم : حق استفاده از معاضدت وکیل مدافع
۱۴۶	نتیجه گیری
۱۵۱	راهکارها
۱۵۳	منابع

علايم اختصاری:

قانون اساسی	قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۵۸
قانون مجازات اسلامی	قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۰ و ۱۳۷۵
قانون آیین دادرسی کیفری	قانون آیین دادرسی کیفری دادگاههای عمومی و انقلاب در امور کیفری مصوب ۱۳۷۸
قانون آیین دادرسی مدنی	قانون آیین دادرسی مدنی دادگاههای عمومی و انقلاب در امور مدنی مصوب ۱۳۷۹
قانون حقوق شهروندی	قانون احترام به آزادی های مشروع و حفظ حقوق شهروندی مصوب ۱۳۸۳
ر.ک	رجوع کنید به
ص	صفحه
صص	صفحات
ه.ش	هجری شمسی
ه.ق	هجری قمری
م	میلادی

مقدمه

امروزه حقوق شهروندی، حجم زیادی از گفتارها و نوشتارها را به خود اختصاص داده است و این امر بخصوص در سال‌های اخیر کانون توجه بسیاری از حقوقدانان و پژوهشگران جامعه شده است. این توجهات در سایه تحولات اخیر در فضای سیاسی و اجتماعی کشور بروز کرده و سبب گردیده است ضرورت‌های مسئله حقوق شهروندی دوچندان شود. هرچند که اهمیت طرح مسئله و بررسی و مطالعه حقوق شهروندی در ایران را می‌توان با توجه تأثیر ارتباطات و تکنولوژی جهانی و پیامدهای آن نیز دریافت اما این پیامدها سبب ایجاد تحول به نگرش‌ها و رفتارهای افراد جامعه شده و موجبات انتظار و خواسته‌های بیشتر آنان را فراهم کرده است.

اما اگر تکیه‌گاه قوانین و فرآیند دادرسی کیفری یک سیاست جنایی مطلوب، کارآمد و پویا نباشد حقوق شهروندی فقط در محدوده گفتگو باقی خواهد ماند و به مرحله عمل نمی‌رسد. در نظام حقوقی ایران که مبتنی بر آموزه‌های اسلام است، رعایت حقوق شهروندی تمامی افراد جامعه در قانون اساسی و دیگر قوانین عادی از جمله قانون آئین دادرسی کیفری و قانون مجازات اسلامی مورد تأکید قرار گرفته و مصادیق آن بیان شده است. در سال‌های اخیر نیز تصویب ماده واحده حقوق شهروندی مهر تأییدی بر وجود مصادیق حقوق شهروندی در قوانین موضوعه است.

با نگاهی به قانون اساسی به‌ویژه اصول ۴۲-۱۹ به دست می‌آید که یکی از دغدغه‌های تاریخی خبرگان ملت ایران، حفظ کرامت و ارزش والای انسان‌ها و احترام به آزادی‌های قانونی‌شان، همراه با رعایت اصول و مبانی اعتقادی آن‌ها بوده است.

علیرغم تأمین حقوق و آزادی‌های فردی و اجتماعی در اصول قانون اساسی و وجود قوانین عادی شکلی و ماهوی، در سال‌های اخیر شاهد برخی تعرضات غیرقانونی به حریم و کیان حقوق شهروندی و زیر پا گذاشتن آزادی‌های مشروع آنان بوده‌ایم. به‌علاوه در پیش گرفتن سیاست توسعه قضایی توسط رئیس قوه قضائیه قبلی و دل‌نگرانی از عدم رعایت کرامت انسانی شهروندان در دادگستری و مراحل مختلف فرآیند دادرسی کیفری، باعث شد رئیس قوه قضائیه، دویخ‌نامه معنادار در فاصله حدود یک سال صادر کند.

بخش‌نامه اول در تاریخ ۸۳/۱/۲۰ خطاب به ضابطین و مقام‌های قضایی (مشهور به بخش‌نامه حقوق شهروندی) در مورد تشریفات مختلف رسیدگی و بخش‌نامه دوم در تاریخ ۸۴/۲/۱۵ (مشهور به بخش‌نامه مهرها را بشکنید) خطاب به مقام‌های قضایی دادرسی برای تأکید بر رعایت قوانین و کرامت انسانی افراد و ... صادر شد.

بخش‌نامه حقوق شهروندی با فاصله کمی از تاریخ صدور در قالب یک طرح قانونی توسط عده‌ای از نمایندگان مجلس ارائه شد و در تاریخ ۸۳/۲/۲۵ با عنوان «قانون احترام به آزادی‌های مشروع و حفظ حقوق شهروندی» مشتمل بر یک ماده واحده‌ی ۱۵ بندی به تصویب رسید. این قانون اولین قانونی است که واژه «حقوق شهروندی» را به نام قانونگذاری ایران وارد نموده و در مقررات شکلی مورد استفاده قرار گرفته است.

قانون حقوق شهروندی هرچند بیشتر جنبه شکلی دارد اما به عنوان قانونی که مجموعه‌ای از حقوق شهروندی و به قولی تابلویی از حقوق شهروندی کشورمان^۱ می‌باشد، در مباحث حقوق شهروندی از اهمیت برخوردار است و می‌تواند نمود سیاست جنایی تقنینی کشورمان در باب حقوق شهروندی باشد.

۱- ضرورت، اهداف و انگیزه انتخاب موضوع:

این پایان‌نامه بدین جهت تدوین شده است که جلوه‌های سیاست جنایی تقنینی کشورمان را در رابطه با حقوق شهروندی در قوانین ایران را شناسایی کند و با تجزیه و تحلیل آن‌ها و به بررسی نقاط ضعف و قوت سیاست جنایی پردازد و سرانجام بتواند با ارائه راهکارهایی کاربردی به پویایی و کارآمدی سیاست جنایی در جهت حفظ حقوق شهروندی و جلوگیری از تفاسیر و اعمال سلیق نابه‌جا، کمک نماید.

تاثیر سیاست جنایی تقنینی بر سایر موارد نظیر قضایی و اجرایی و ... می‌تواند برای مراجع تقنینی، قضایی، اجرایی و آشنایی جامعه با حقوق خود مفید واقع شود. تبیین آن بویژه در تفسیر قانون و نیز صدور آراء قضایی برای قضات اهمیت دارد.

۱- در جریان بررسی طرح قانون حقوق شهروندی یکی از نمایندگان در توجیه سائرین برای تصویب این طرح می‌گوید: «مهم این است یک مجموعه مستقل و کدمند با رویکرد جدید قوه قضائیه، منطبق بر کلیات قانونی ارائه شود که گویای نیاز فعلی و فوری و ملی و بین‌المللی ماست و یک مسئله مهم که مجموعه این‌ها در کنار هم قرار بگیرد و به اصطلاح تابلو بشود به عنوان پیشانی نظام مقدس ما، خودش موضوعیت دارد.»
(مشروح مذاکرات جلسه علنی مجلس شورای اسلامی - جلسه ۴۲۳ - روزنامه رسمی شماره ۱۷۲۶۳)

۲- سؤالات تحقیق:

در این تحقیق به دنبال پاسخ یک سؤال اصلی و یک سؤال فرعی هستیم اما سؤال اصلی:
آیا سیاست جنایی تقنینی ایران متأثر از حقوق شهروندی با توجه به منابع فقهی و تحولات
بین‌المللی قرار گرفته است؟

و سؤال فرعی

ضمانت اجراهای نقض حقوق شهروندی در سیاست جنایی تقنینی ایران کدام است؟

۳- فرضیات تحقیق:

- ۱- « حقوق شهروندی » تأثیرات بسزایی در سیاست جنایی تقنینی کشورمان داشته است.
- ۲- نقض حقوق شهروندی در بسیاری از موارد بدون ضمانت اجرا نیست اما در برخی موارد این ضمانت اجرا یا بسیار ناقص است و تمام جوانب را پوشش نمی‌دهد یا به‌طور کلی فاقد ضمانت اجرا است.

۴- قلمرو تحقیق:

پایان‌نامه حاضر در راستای بررسی تأثیرات حقوق شهروندی در سیاست جنایی تقنینی ایران است و با توجه به مبانی فقهی قوانین کشورمان، اشاره‌ای به فقه اسلامی و همچنین به اسناد بین‌المللی و منطقه‌ای و قوانین کشورهای پیشرفته در این زمینه، می‌گردد.

۵- پیشینه تحقیق:

در رابطه با بحث حقوق شهروندی پایان‌نامه‌ها و مقالات مختلفی نگارش یافته است، از آن

جمله:

۱- مقاله دکتر «علی حسین ابرندآبادی» با موضوع رویکرد جرم شناختی قانون «حقوق

شهروندی» مندرج در مقالات همایش حقوق شهروندی.

۲- پایان‌نامه کارشناسی ارشد «حسین قربانزاده» با موضوع «حفظ حقوق شهروندی در پرتو

اصول حاکم بر دادرسی منصفانه» که در سال ۱۳۸۵ در دانشگاه امام صادق (ع) دفاع شده است.

اما علیرغم اهمیت مباحث سیاست جنایی، موضوع از این دیدگاه مورد بحث قرار نگرفته است.

لذا سیاست جنایی تقنینی و تأثیرات حقوق شهروندی در آن، به نوعی تحقیقی بدیع در این حوزه

می باشد.

۶- روش تحقیق:

روش تحقیق در این پژوهش، توصیفی-تحلیلی است که با استفاده از منابع کتابخانه‌ای و

اینترنتی صورت پذیرفته است.

۷- نوآوری‌های تحقیق:

در این تحقیق، با بررسی شمای کلی حقوق شهروندی در قوانین و مقررات داخلی و تطبیق آن با منشأ فقهی و تأثیر تحولات بین‌المللی در این حقوق، به بررسی نقاط ضعف و قوت سیاست جنایی کشورمان پرداخته است.

۸- ساختار تحقیق:

مطالب این پایان‌نامه در سه فصل ارائه شده است. فصل اول ناظر به بررسی مفاهیم، پیشینه و مبانی حقوق شهروندی می‌باشد. فصل دوم به بررسی تأثیرات حقوق شهروندی ماهوی در سیاست جنایی تقنینی پرداخته است؛ این فصل متشکل از سه مبحث می‌باشد که مهم‌ترین حقوق ماهوی شهروندی را دربردارد یعنی امنیت، آزادی و برابری. در فصل سوم به حقوق شکلی شهروندی و تأثیرات آن در سیاست جنایی پرداخته می‌شود. حقوق شکلی به عنوان تضمین‌کننده رعایت حقوق ماهوی از جایگاه مهمی برخوردار است؛ در این فصل، تحت سه مبحث به برخورداری شهروندان از حاکمیت قانون، امنیت جسمانی و روانی شهروندان و حقوق دفاعی پرداخته می‌شود، بنابراین ساختار کلی این تحقیق اینگونه است:

فصل اول: مفاهیم، مبانی نظری و پیشینه

فصل دوم: بررسی تأثیرات حقوق ماهوی شهروندی در سیاست جنایی تقنینی ایران

فصل سوم: بررسی تأثیرات حقوق شکلی شهروندی در سیاست جنایی تقنینی ایران

فصل اول :

تبيين مفاهيم ، مباني نظري و پيشينه